

KOZMA JUDIT

És mi lett...?

Ferge Zsuzsa: *Elszabaduló egyenlőtlenségek. Állam, kormányok, civilek.* Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Társadalompolitikai olvasókönyvek, Budapest, 2000.

Mindenekelőtt hadd kezdjem a recenziót némi mentegetőzéssel. Nehéz ugyanis ajánlást írni egy olyan tanulmánygyűjteményről, amelynek darabjai már a megjelenésükkor azonnal felkerültek a szociális képzések és szolgálatok kötelező olvasmányainak listáira. A szakma résztvevői közül sokan már biztosan ismerik a kötet darabjait. Akikhez pedig szintén szólnának a tanulmányok – ti. a politikai döntéshozók –, azok (tisztelet a kivételnek) ettől függetlenül sem igen akarják a kötetet elolvasni. Pedig nagyon fontos lenne. De hát kényelmetlen. Be kell vallanom, hogy gyakran nekünk magunknak is az, akik pedig hivatásból foglalkozunk szociálpolitikával, és távol vagyunk a döntéshozó fórumoktól. Végül úgy döntöttem, hogy erről a kényelmetlenségről fogok írni. A recenzió címe is ezt jelzi. Számomra ugyanis a kötet tükörképet mutat az elmúlt tizenkét évről, és arról, hogy mi is lett a rendszerváltó értelmiség álmaival, melyekben a társadalom a működő piacgazdaság talaján biztosítja minden egyes állampolgár jogát az emberi méltósághoz, a szabadsághoz és biztonsághoz (osztom a szerzővel abban a meggyőződésben, hogy e három egymástól elválaszthatatlan), és így sokkal kevesebb szenvedést fog okozni polgárainak, tehát élhetőbb lesz, mint a huszadik században bármely magyar társadalom. (Száz év alatt a magyar nép hat-hét, nézőponttól függően esetleg nyolc rendszerváltást élt meg, miközben állandóan változtak az egyes rétegek és csoportok életesélyei!) Már a rendszerváltás következményeinek időszakában vagyunk, megnézhetjük, hogy mi lett. Ferge szerint a mérleg nem ad okot túl sok örömrre, ebben a véleményben legtöbbszörünk osztozik vele, és rossz a közérzetünk.

Rossz a közérzetünk, mert „*az átalakulás sokaknak – ezen belül egy szűkebb rétegnek nagyon jelentős – javulást hozott, ám ennél sokkal szélesebb rétegek helyzete kisebb vagy nagyobb, olykor tragikus mértékben romlott... A szegénység drámai módon nőtt a rendszerváltás éveiben*” és „*...egyre inkább úgy tűnik, hogy mind a kormányok, mind a polgárok lassan természetesként fogadják el azt, hogy az új piaci társadalom természetes velejárója a szegénység, sőt, a mély szegénység is ... a felháborodás szavai fogytak el.*” (239. és kk. o.) Tehát nem sikerült elkerülni a társadalom kettészakadását. Sőt, eljutottunk oda, hogy már rezzenéstelen arccal megyünk el az utcákon kéregető és kukázó hajléktalanok mellett, és a prostitúcióval kapcsolatban is az a legfőbb gondunk, hogy ne a mi kerüle-

tünkben jelöljük ki azt a bizonyos zónát. Még elképedünk talán azon, hogy a kivándorló cigányok kapcsán a kormányhoz közel álló körök országimázs-rontást és judeo-liberál-bolsevista összeesküvést emlegetnek, de nem tudjuk elérni, hogy a média azok hangját is felhangosítsa, akik elmondanák, hogy mit is jelent ma Magyarországon cigány származású magyar állampolgárnak lenni. És ha éppen mégis megjelenik a téma a médiában, akkor is csupán látványosság lesz a borzalmas nyomorúságból és kiszolgáltatottságból. Lassan már az elképedési kapacitásunk is kimerül.

Általában nem illik felvetni a kérdést, hogy „mi lett volna, ha...?“, de tény, hogy Ferge Zsuzsa mindig időben figyelmeztetett. Ahogy végignézzük a magyar szociálpolitika változásairól évenként megjelent cikkeit, pontosan láthatjuk, hogy milyen lehetőségek veszték el az áldozathozatal csökkentése terén. A „kasszandrákat” persze nem szeretik a döntéshozók, akik az eltérő erővel rendelkező érdekcsoportok ütközőpontjában állnak. Könnyebb dönteni a legnagyobb hatalommal rendelkezők érdekeinek mentén. Akik pedig nem tudnak elégséges nyomást gyakorolni, azokat könnyebb kihagyni a szempontok meghatározásánál, legfeljebb odavetni nekik is valamit a reziduális logikának megfelelően. Odavetni pedig alamizsnát szoktak, ami élni kevés, de meghalni sok. Az alamizsna körül pedig nagy a tolongás ezekben a forráshiányos időkben, és törvényszerűen megjelennek olyanok is, akik nem szorúlnak rá, de különböző okokból mégis igénybe veszik. Ilyenkor ismét el kell kezdeni ellenőrizni a rászorultságot, és ismét előáll a szegénnytörvény szelleme, amely az érdekesek és az érdemtelenek szétválasztására sarkall. Azért is rossz tehát a közérzetünk, mert Ferge Zsuzsával együtt – vagy éppen az ő műveiből – ismerjük a történelmet, például ismerjük a „szegénnytörvény szellemét”, nem mehetünk el tehát reflexió nélkül a mindennapi gyakorlat jelenségei mellett.

Ferge Zsuzsa reflexióiból lehetetlen nem látnunk annak következményeit, hogy a magyar szociálpolitika formálói döntéseik megalapozásaként nem tisztázták az állam és az egész társadalom felelősségét az állampolgárok (minden magyar állampolgár!) jólétének elérésében. Az „államtalanítás” neoliberális politikáját a piac felszabadításának és az állami gyámkodás megszüntetésének eszméje indokolta. Az állam viszont a közfelelőségekből való kivonulással is súlyosan beleszól az állampolgárok életébe, sőt – ahogyan ezt a mindennapi tapasztalatok bizonyítják – veszélyezteti az állampolgárokat, hiszen jó részüktől megvonja a léthez, vagy legalábbis a tisztességes léthez való jogot, egy olyan léthez való jogot, melyből kimaradhatnak az olyan illegális eszközök, mint amilyen például a fekete munka, az önkényes lakásfoglalás vagy a lopás és a prostitúció.

Rossz a közérzetünk, mert gyakorlatból tudjuk, hogy mit jelent „...a társadalom individualizálása”, azaz hogy „a posztmodern közfilozófia a közjó fogalmától idegenkedik, illetve a közfelelőségtől igyekszik megszabadulni. Az egyént úgy teszi felelőssé saját sorsáért, hogy a felelőssévvállalás feltételeinek meglététől eltekint.” Látjuk, hogyan járulnak hozzá a szociális szolgálatok – akaratukon kívül – a problémák egyéni keze-

lésével ahhoz, hogy a közösség szolidaritására és segítségére rászoruló, nélkülözést és diszkriminációt elszenvedő emberek egymással is szembefordulva harcoljanak a szűkülő erőforrásokért, és ezzel a versennyel maguk tegyék lehetetlenné az érdekeik érvényesítését célul kitűző civil szervezetek egységes és hatékony fellépését.

A történelem egyéb példáiból azt is tudjuk, hogy a demokrácia intézményrendszerének formai kiépítettsége önmagában nem elegendő a társadalmi folyamatok demokratizmusának biztosítására. Ehhez elengedhetetlen az állampolgárok aktív közreműködése. *„Az oly gyakran üdvözölt civil szerveződések dolga lenne az ellenőrzés, a beleszólás, az érdekvédelem. Ám a demokrácia első nyolc éve azt mutatja, hogy a civil hangok, bár szabadok, többnyire még nem hatékonyak. A »hangnak« erősnek, szakszerűnek és legitimnek kell lennie.”* (359–360. o.) A civil társadalom fejlődésében ugyan valóban előrehaladtunk, de az „ütőképességtől” nagyon messze vagyunk. A civil társadalom ütőképes megszerveződésére nincs túl sok esély egy olyan társadalomban, ahol minden civil szervezet küzd a fennmaradásért, és létszükségből igyekszik „jóban lenni” a finanszírozási források felett rendelkezőkkel. Egy frissen létrejött piacgazdaságban az új tőkésektől sem lehet elvárni, hogy szívükön viseljék kevésbé szerencsés honfitársaik sorsát, hiszen mindennapi tapasztalatuk a piaci viszonyok forgandósága és ezen keresztül a tönkremenés lehetőségének realitása. A forráshiánnyal küszködő önkormányzatok dilemmái is gyakran fájdalmasak, hiszen a kevés pénzből nehéz minden igényt kielégíteni. A létbiztonság hiánya és az ebből fakadó szorongás csökkentésére létrejött „túlélési kultúra” lehetetlenné teszi a szolidaritást. A túlélésért folytatott harc szorításában nincs lehetőség a közösségi felelősség kérdéseiről elmélkedni. Végül is egy társadalom minősége kitűnően leírható annak mentén, hogy mennyire érzik magukat biztonságban polgárai. A biztonság egy bizonyos szintje alatt nincs demokrácia. A túlélésre berendezkedett állampolgárok nem tudják a közösségi ügyeket kellő méltósággal és okossággal átgondolni.

De mindezek után mivel is lehetne csökkenteni a rossz közérzetünket? Nem lenne teljes a kötet, ha erre nem adna választ. Az értelmiségi mivoltunk lényege Ferge Zsuzsa szerint a korlátlan kérdezés joga. Nem túl jó helyzet élő lelkiismeretnek lenni, de vigasztaljon minket – és főként Ferge Zsuzsát, aki tántoríthatatlanul vállalta az élő lelkiismeret nem könnyű szerepét az elmúlt évtizedekben – az a tudat, hogy az értelmiség feladatát mindig a kor jelöli ki. Jobb lenne, ha nem kéne ilyen magasztos feladatot vállalnia végre az értelmiségnek. De itt, Kelet-Közép-Európában, úgy tűnik, ez elkerülhetetlen. És valószínűleg az is, hogy a lelkiismeret hangját a *„funkcionális sükettség vagy az ellenszervező elutasítás”* (13. o.) fogadja. A másik lehetőség – mellyel többen éltek azok közül, akikkel együtt ültünk Ferge Zsuzsa előadásain – a döntéshozás és a cselekvés vállalása. Ez az értelmiségi létből való kilépést jelenti, hiszen aki dönt és cselekszik, annak egy ponton fel kell hagynia a kérdezéssel. Ám nem mindegy, hogy a gondolkodás mely pontján adják fel a kérdezés jogát. Hol lehet felhagyni a kérdezéssel anélkül, hogy az ember politikai döntéshozóként vagy

RECENZIO

cselekvőként „*cinikussá vagy skizofrénné váljon*”? (109. o.) Ezt a kérdést személyesen kell megválaszolniuk mindazoknak, akik az elmúlt tíz évben politikusként vagy államhivatalnokként döntöttek, és a következő évtizedekben dönteni fognak arról, hogy mennyire is van joga a magyar állampolgároknak a szabadsághoz és biztonsághoz, azaz az emberi méltósághoz. És velük együtt mindazoknak is át kell gondolniuk ezt a kérdést, akik a mindennapi gyakorlatban – például szociális munkásként vagy önkormányzati hivatalnokként – cselekszenek, döntenek emberek sorsáról. Ha ugyanis nem is vetik fel az okvetlenül szükséges kérdéseket, de megválaszolják. Ez az ő történelmi, szakmai és emberi felelőségük.